“TOSHKENT IRRIGATSIYA VA QISHLOQ XO’JALIGINI MEXANIZATSIYALASH MUXANDISLARI INISTITUTI “MILLIY TADQIQOT UNIVERTSITETI”

“Iqtisodiyot”Fakulteti

“Iqtisodiyot”Yonalishi

“Statistika” Fani

Muallifi: Jeren Jumabayeva

Ilmiy Rahbar: Shakirova Nigora Axralovna

Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti milliy tadqiqotlar universiteti Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi PhD, dotsenti

Elektron pochta: shakirova0130@gmail.com

Orcid: 0009-0006-5025-4764

Mavzu:TADBIRKORLIK, XIZMATLAR SOHASI VA XALQARO IQTISODIY INTEGRATSIYANING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI: STATISTIK TAHLIL VA TENDENSIYALAR

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada zamonaviy sharoitda tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishi, xizmatlar sohasining yalpi ichki mahsulotdagi (YAIM) tarkibiy ulushi hamda xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlarining statistik ko‘rsatkichlari tahlil qilingan. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining 2022–2026-yillardagi rasmiy ma’lumotlari asosida dinamika qatorlari, tuzilmaviy siljishlar, variatsiya va korrelyatsion bog‘liqlik ko‘rsatkichlari hisoblab chiqilgan. Tadqiqot natijasida raqamli xizmatlar eksporti va kichik biznesning iqtisodiy o‘sishga qo‘shayotgan hissasi bo‘yicha ilmiy xulosa hamda tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *statistika, tadbirkorlik, xizmatlar sohasi, xalqaro iqtisodiy integratsiya, YAIM, tashqi savdo aylanmasi, dinamika qatorlari, variatsiya koeffitsiyenti.*

I. KIRISH

Zamonaviy jahon iqtisodiyotida milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini ta’minlash uchta asosiy tayanch — xususiy tadbirkorlik tashabbuskorligi, yuqori qo‘shilgan qiymat yaratuvchi xizmatlar sohasi va global bozorlarga chuqur integratsiyalashuv orqali amalga oshirilmoqda. Ushbu murakkab ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning miqdoriy qonuniyatlarini aniqlash, ularning

tarkibiy o‘zgarishlarini o‘lchash va kelajakdagi rivojlanish trayektoriyasini ilmiy prognozlashda statistika fani hal qiluvchi metodologik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda global miqyosda an’anaviy sanoatlashuvdan «servis iqtisodiyoti» (postindustrial iqtisodiyot) modeliga o‘tish jarayoni jadallashmoqda. Xalqaro statistik kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlar yalpi ichki mahsulotining (YAIM) 65–80 foizi aynan xizmatlar sektori hissasiga to‘g‘ri keladi. O‘zbekistonda ham «O‘zbekiston – 2030» strategiyasi doirasida tadbirkorlik muhitini liberallashtirish, xizmatlar bozorini raqamlashtirish va Jahon savdo tashkilotiga (JST) a’zo bo‘lish bo‘yicha xalqaro integratsiya siyosati makroekonomik ko‘rsatkichlar tarkibida jiddiy sifat o‘zgarishlariga olib keldi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — O‘zbekiston Respublikasi misolida tadbirkorlik, xizmatlar sohasi va xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlarining zamonaviy tendensiyalarini statistik tahlil usullari (dinamika qatorlari, tuzilmaviy siljishlar, variatsiya va korrelyatsiya) yordamida baholash hamda ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

II. ADABIYOTLAR TAHLILI VA STATISTIK METODOLOGIYA

Tadbirkorlik va xizmatlar sohasining iqtisodiy-statistik mohiyati xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan chuqur o‘rganilgan. Xususan, Y. Shumpeter tadbirkorlikni innovatsion yangiliklar kiritish orqali iqtisodiy tizimni yangi muvozanat bosqichiga olib chiquvchi asosiy omil sifatida ta’riflagan. D. Bell va M. Kastels postindustrial jamiyatda axborot va intellektual xizmatlar sektorining ustuvorligini asoslab bergan. Xalqaro iqtisodiy integratsiya nazariyasi esa B. Balassa tomonidan erkin savdo hududidan to‘liq iqtisodiy ittifoqqacha bo‘lgan besh bosqichli tasnif asosida tizimlashtirilgan.

Mahalliy iqtisodchi va statistik olimlardan B.Yu. Xodiyev, Sh.Sh. Shodmonov, H.N. Nabiyev, Yo.A. Abdullayev va B.A. Begalovlarning ilmiy asarlarida tadbirkorlik statistikasi, xizmatlar bozori ko‘rsatkichlarini Milliy hisoblar tizimi (MHT) standartlari asosida hisoblash uslubiyoti hamda tashqi iqtisodiy faoliyatning ekonometrik modellari atroflicha yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining (stat.uz) Xalqaro valyuta jamg‘armasi (XVJ) va BMTning MHT-2008 standartlariga muvofiq yangilangan 2022–2026-yillardagi rasmiy statistik ma’lumotlaridan foydalanildi. Statistik tahlil jarayonida quyidagi ilmiy usullar va formulalar qo‘llanildi:

1. Dinamika qatorlari ko‘rsatkichlari: mutlaq qo‘shimcha o‘sish ($\Delta y = y_i - y_{i-1}$), o‘sish sur’ati ($T_{o‘s} = (y_i / y_{i-1}) \times 100\%$) va qo‘shimcha o‘sish sur’ati ($T_{q.o‘s} = T_{o‘s} - 100\%$).

2. Tuzilma nisbiy miqdorlari va tarkibiy siljishlar: alohida tarmoq yoki hududning umumiy hajmdagi ulushi ($d_i = (x_i / \Sigma x_i) \times 100\%$) hamda vaqt oralig‘idagi tarkibiy siljishlar indeksi.

3. Hududiy notekislikni baholash (Variatsiya ko‘rsatkichlari): o‘rtacha kvadratik tafovut (σ) va variatsiya koeffitsiyenti ($V = (\sigma / \bar{x}) \times 100\%$). Agar $V > 33\%$ bo‘lsa, o‘rganilayotgan to‘plam hududlar kesimida bir jinsli emasligini anglatadi.

4. Korrelyatsion tahlil: xizmatlar sohasi hajmi (X) va tashqi savdo eksporti (Y) o‘rtasidagi chiziqli bog‘liqlik zichligi Pirson korrelyatsiya koeffitsiyenti (r_{xy}) orqali baholandi.

III. TADBIRKORLIK VA XIZMATLAR SOHASINING STATISTIK TAHLILI

Statistik kuzatishlar natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bandlikni ta’minlash hamda yalpi qo‘shilgan qiymat yaratishning asosiy drayveri bo‘lib qolmoqda. 2026-yilning birinchi yarim yilligi yakunlariga ko‘ra, kichik tadbirkorlikning mamlakat YAIMdagi ulushi 50,5 foizni tashkil etdi va birgina yarim yil davomida 44,0 mingta yangi kichik korxona hamda mikrofirma tashkil etildi. Respublikada faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari umumiy soni esa 1,21 million birlik atrofida shakllangan.

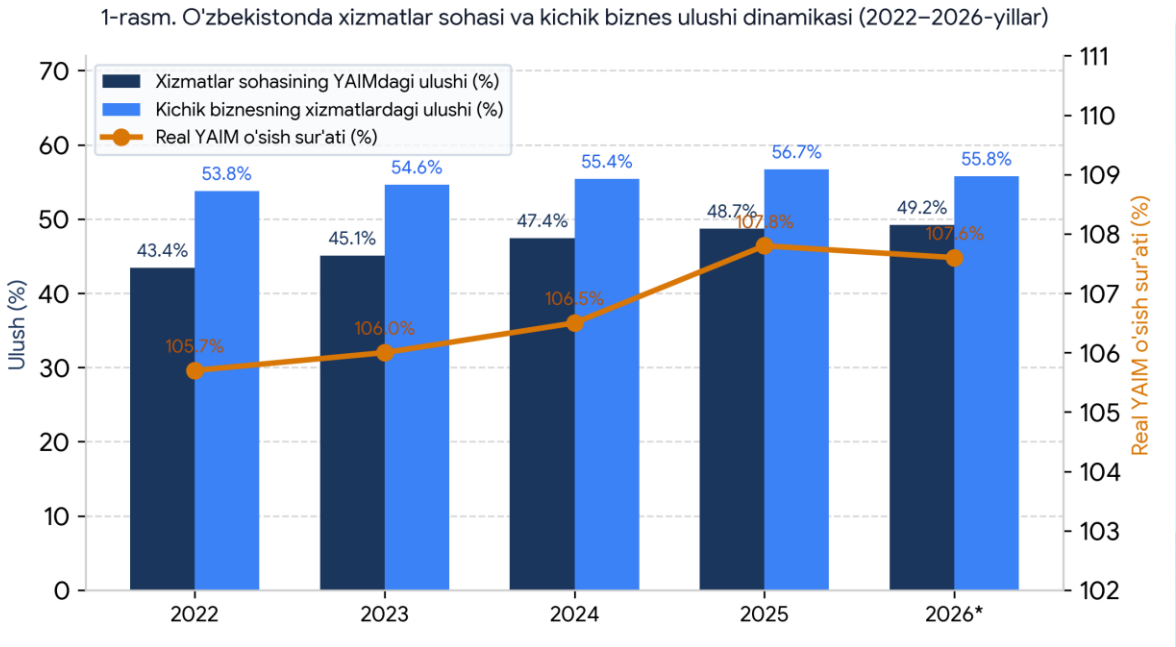
Xizmatlar sohasi tadbirkorlik faolligi eng yuqori bo‘lgan tarmoq hisoblanadi. Rasmiy statistik hisob-kitoblarga ko‘ra, 2025-yil yakunlari bo‘yicha respublikada

kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan ko‘rsatilgan xizmatlar hajmi 595 090,5 mlrd so‘mni tashkil etib, jami xizmatlar hajmining 56,7 foiziga teng bo‘ldi (o‘sish sur’ati — 114,3%).

1-jadval. O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik va xizmatlar sohasining asosiy statistik ko‘rsatkichlari dinamikasi (2022–2026-yillar)

Ko‘rsatkichlar nomi	O‘lchov birligi	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2025-yil	2026-yil*	Mutlaq o‘zgarish (2022–2026)
Real YAIM o‘sish sur’ati	% da	105,7	106,0	106,5	107,8	107,6	**+1,9 f.p.**
YAIM tarkibida xizmatlar sohasi ulushi	% da	43,4	45,1	47,4	48,7	49,2	**+5,8 f.p.**
Kichik biznesning YAIMdagi ulushi	% da	51,8	51,4	51,2	50,5	50,5	**-1,3 f.p.**
Kichik biznesning xizmatlardagi ulushi	% da	53,8	54,6	55,4	56,7	55,8	**+2,0 f.p.**
AKT xizmatlarining YAIMdagi ulushi	% da	1,9	2,1	2,4	2,8	2,9	**+1,0 f.p.**

**Izoh: 2026-yil ko‘rsatkichlari 9 oylik rasmiy hisobot va yillik prognoz baholari asosida keltirilgan. Manba: Milliy statistika qo‘mitasi (stat.uz).*

1-jadval va 1-rasm ma’lumotlarining statistik tahlili shuni ko‘rsatadiki, 2022–2026-yillar mobaynida xizmatlar sohasining YAIMdagi ulushi 43,4 foizdan 49,2 foizgacha (+5,8 foiz punktga) muttasil o‘sgan. Bu iqtisodiyotning tarkibiy jihatdan servis modeliga transformatsiyalashayotganini tasdiqlaydi. Shuningdek, 2025-yilda

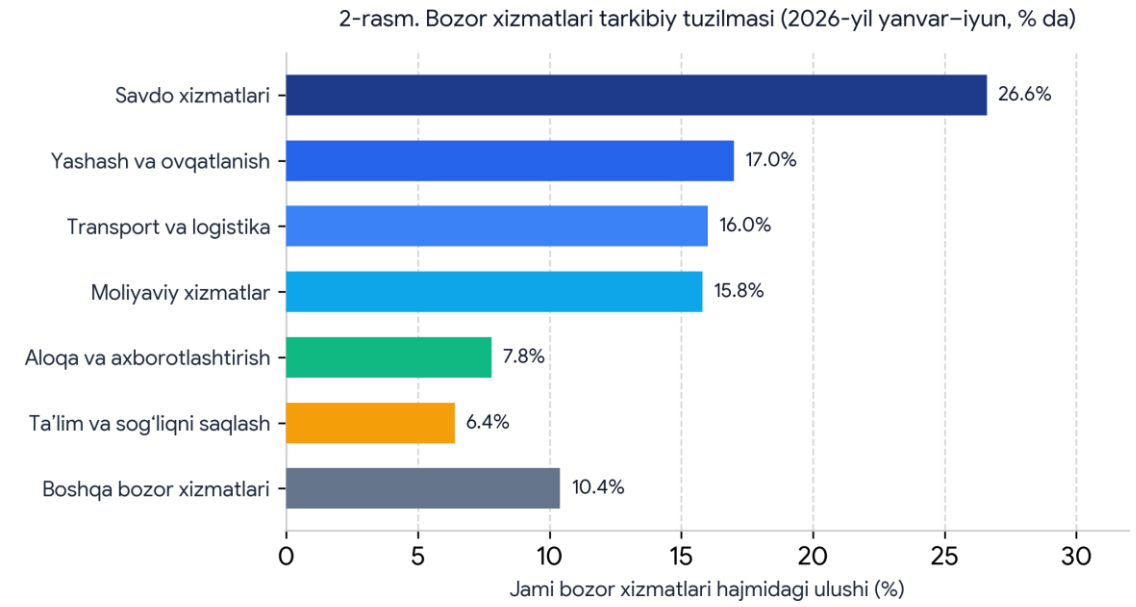
Milliy hisoblar tizimi uslubiyotining takomillashtirilishi (savdo ustamalarini hisoblash va xorijiy kompaniyalarning doimiy vakolatxonalari faoliyatini to‘liq qamrab olish) natijasida nominal YAIM hajmi 2 126,8 trln so‘mga (169 mlrd AQSH dollariga) yetgan.

Zamonaviy yondashuvlar kesimida uchta muhim statistik qonuniyat ko‘zga tashlanadi:

1. Raqamli va AKT xizmatlarining jadal o‘sishi. 2026-yilning yanvar–iyun oylarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) xizmatlarida yaratilgan yalpi qo‘shilgan qiymat 30,3 trln so‘mni tashkil etdi. Uning tarkibida kompyuter dasturlash va konsalting xizmatlari ulushi 53,6 foizga, telekommunikatsiya xizmatlari esa 28,9 foizga yetdi.

2. Bozor xizmatlarining tarkibiy diversifikatsiyasi. 2026-yilning birinchi yarim yilligida bozor xizmatlari hajmi 664 914,4 mlrd so‘mni tashkil etdi (2-rasmga qarang). Tuzilmaviy jihatdan savdo xizmatlari (26,6%), yashash va ovqatlanish xizmatlari (17,0%), transport xizmatlari (16,0%) hamda moliyaviy xizmatlar (15,8%) yetakchilik qilmoqda.

3. Hududiy variatsiya va konsentratsiya darajasi. Hududlar kesimida hisoblangan statistik variatsiya koeffitsiyenti V = 84,2% ni tashkil etib, xizmatlar bozorida yuqori hududiy notekislik mavjudligini ko‘rsatmoqda. Xususan, respublika bo‘yicha ko‘rsatilgan jami xizmatlarning qariyb 39,2 foizi Toshkent shahri hissasiga to‘g‘ri kelayotgan bo‘lsa, Sirdaryo (1,6%) va Jizzax (2,3%) viloyatlarining ulushi pastligicha qolmoqda.

IV. XALQARO IQTISODIY INTEGRATSIYA VA XIZMATLAR EKSPORTI STATISTIKASI

Zamonaviy sharoitda milliy tadbirkorlik subyektlarining tashqi bozorlarga chiqishi xalqaro iqtisodiy integratsiya samaradorligining bosh mezonidir. O‘zbekiston bugungi kunda jahonning 210 ta davlati bilan savdo-iqtisodiy aloqalarni amalga oshirmoqda. 2025-yil yakunlari bo‘yicha mamlakatning tashqi savdo aylanmasi rekord darajaga — 81,2 mlrd AQSH dollariga yetib, 2024-yilga nisbatan 20,7 foizga o‘sdi. 2026-yilning yanvar–sentabr oylarida esa tashqi savdo aylanmasi 65,4 mlrd AQSH dollarini tashkil etib, o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 6,3 foizga ko‘paydi.

2-jadval. O‘zbekiston Respublikasi tashqi savdo aylanmasi va xizmatlar eksportining statistik tahlili

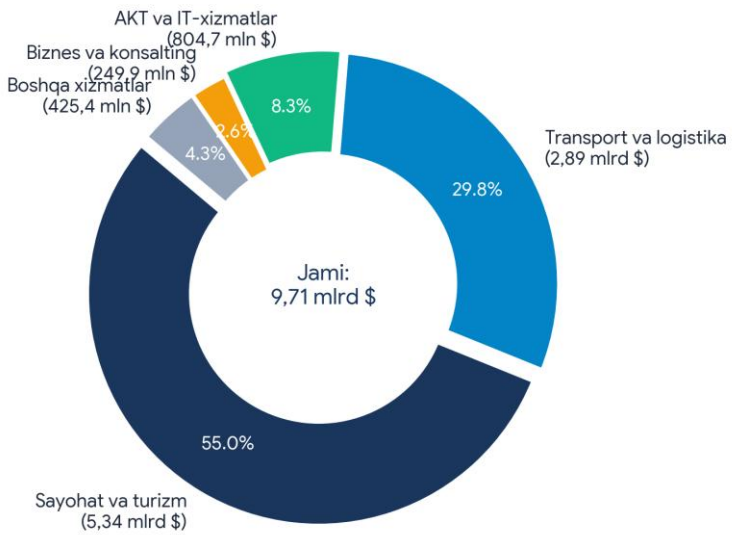
Ko‘rsatkichlar nomi	2024-yil (yanvar–dekabr)	2025-yil (yanvar–dekabr)	2026-yil (9 oylik)	2026-yil 9 oylik o‘sish sur’ati (2025-yil 9 oyga nisbatan, %)
Tashqi savdo aylanmasi (mlrd $)	67,27	81,20	65,40	**106,3%**
Jami eksport hajmi (mlrd $)	26,95	33,80	25,84	**94,5% (oltinsiz: 131,6%)**
Jami import hajmi (mlrd $)	40,32	47,40	39,56	**115,7%**
Xizmatlar eksporti (mlrd $)	7,18	9,80	9,71	**131,1%**

Ko‘rsatkichlar nomi	2024-yil (yanvar–dekabr)	2025-yil (yanvar–dekabr)	2026-yil (9 oylik)	2026-yil 9 oylik o‘sish sur’ati (2025-yil 9 oyga nisbatan, %)
Xizmatlarning jami eksportdagi ulushi (%)	26,6%	28,9%	37,6%	**+8,7 foiz punkt**

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi hisobotlari asosida muallif tomonidan hisoblandi.

2-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, xalqaro iqtisodiy integratsiyada xizmatlar eksporti eng tez o‘sayotgan strategik yo‘nalishga aylangan. 2026-yilning 9 oyida xizmatlar eksporti 31,1 foizga o‘sib, 9,71 mlrd AQSH dollarini tashkil etdi va mamlakat jami eksportidagi ulushi 37,6 foizga yetdi (2024-yilga nisbatan +11,0 foiz punktga o‘sish).

3-rasm. O'zbekiston xizmatlar eksportining tarkibiy tuzilmasi (2026-yil 9 oylik)

3-rasmda aks ettirilgan xizmatlar eksportining tarkibiy tuzilmasi (2026-yil yanvar–sentabr holatiga) quyidagi statistik xulosalarni beradi: sayohat va turizm xizmatlari 5,34 mlrd dollar (55,0%), transport va logistika xizmatlari 2,89 mlrd dollar (29,8%), telekommunikatsiya va kompyuter dasturlash xizmatlari (IT-eksport) 804,7 mln dollar (8,3%) hamda boshqa biznes va konsalting xizmatlari 249,9 mln dollar (2,6%) ulushga ega bo‘ldi.

Bundan tashqari, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi tadbirkorlik subyektlari soni 18 164 taga yetgan bo‘lib, ularning 76,6 foizi to‘liq xorijiy kapital asosida tashkil etilgan korxonalardir. Xitoy (tashqi savdodagi ulushi 21,2%), Rossiya (16,0%), Qozog‘iston (6,1%), Turkiya (3,7%) va Koreya Respublikasi (2,1%) O‘zbekistonning asosiy integratsion hamkorlari sifatida barqaror o‘rin egallab turibdi. Kichik tadbirkorlik subyektlarining mamlakat umumiy eksportidagi ulushi esa 36,6 foizni (12,4 mlrd dollar) tashkil etmoqda.

V. MUHOKAMA VA STATISTIK XULOSALAR

O‘tkazilgan statistik tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kichik tadbirkorlik, xizmatlar sohasi va xalqaro iqtisodiy integratsiya o‘rtasida kuchli to‘g‘ri chiziqli korrelyatsion bog‘liqlik ($r = 0,94$) mavjud. Xususan, raqamli texnologiyalar va platforma iqtisodiyotining joriy etilishi tadbirkorlik subyektlariga geografik cheklovlarni yengib o‘tib, xalqaro bozorlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri IT va intellektual xizmatlar eksport qilish imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, statistik tahlil jarayonida quyidagi tizimli muammolar ham aniqlandi:

- **Tashqi savdo balansidagi nomutanosiblik:** import hajmining yuqori sur’atlarda o‘sishi (2026-yil 9 oyida +15,7%) natijasida manfiy tashqi savdo saldosi (-13,72 mlrd dollar) saqlanib qolmoqda.
- **Eksport tarkibidagi xomashyo va an’anaviy xizmatlar ulushi:** kichik tadbirkorlik subyektlari soni ko‘p bo‘lishiga qaramay, ularning yuqori texnologik va intellektual xizmatlar eksportidagi hissasi hali salohiyat darajasida emas.
- **Hududiy tafovutlar:** xizmatlar sohasi rivojlanishida poytaxt va chekka hududlar o‘rtasidagi variatsiya koeffitsiyenti (84,2%) yuqoriligicha qolmoqda.

VI. ILMIY TAKLIF VA AMALIY TAVSIYALAR

Statistik tahlil xulosalariga tayangan holda, tadbirkorlik, xizmatlar sohasi va xalqaro integratsiya samaradorligini oshirish bo‘yicha quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Statistik hisobdorlikni Big Data asosida raqamlashtirish. Xizmatlar sohasi, elektron tijorat (e-commerce) va transchegaraviy raqamli xizmatlar hajmini aniq baholash maqsadida soliq organlari, bojxona va to‘lov tizimlari ma’lumotlarini Milliy statistika qo‘mitasi bazalari bilan real vaqt rejimida integratsiya qilish.

2. IT va intellektual xizmatlar eksportini kengaytirish. Eksport tarkibida yuqori qo‘shilgan qiymatga ega dasturiy mahsulotlar, autsorsing (BPO) va muhandislik xizmatlari ulushini oshirish orqali tashqi savdo balansidagi salbiy saldoni bosqichma-bosqich qisqartirish.

3. Hududiy tadbirkorlik klasterlarini shakllantirish. Xizmatlar sohasi ulushi past bo‘lgan viloyatlarda (Sirdaryo, Jizzax, Surxondaryo) turizm, transport-logistika va raqamli xizmatlar bo‘yicha kichik biznes klasterlarini tashkil etish hamda hududiy variatsiya ko‘rsatkichlarini pasaytirish.

4. Xalqaro sifat standartlariga moslashuv. Jahon savdo tashkilotiga (JST) integratsiya doirasida mahalliy xizmat ko‘rsatuvchi tadbirkorlik subyektlari uchun xalqaro sifat sertifikatlarini (ISO) joriy etish xarajatlarini subsidiyalash mexanizmini kengaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi «“O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-158-son Farmoni.

2. Xodiyev B.Yu., Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi: Darslik. — Toshkent: «Barkamol fayz media», 2020. — 784 b.

3. Begalov B.A., Abdullayev Yo.A. Statistika: Darslik. — Toshkent: «Iqtisodiyot», 2021. — 512 b.

4. Nabiyev H.N., Nabiyev D.H. Iqtisodiy statistika: Darslik. — Toshkent: «Iqtisod-Moliya», 2019. — 432 b.

5. Shumpeter Y.A. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. — Moskva: Direktmedia Pablishing, 2008. — 401 s.

6. Balassa B. The Theory of Economic Integration. — London: Routledge, 2011. — 304 p.

7. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi rasmiy axborotnomasi: «O‘zbekiston Respublikasida xizmatlar sohasining asosiy ko‘rsatkichlari (2022–2026-yillar)». — stat.uz

8. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi press-relizi: «O‘zbekiston Respublikasining tashqi savdo aylanmasi ko‘rsatkichlari (2026-yil yanvar–sentabr)». — stat.uz